

UOT 94 (479.24)**MİLLİ AZƏRBAYCAN TARİXİ MUZEYİNİN MATERIALLARI NEFT SƏNAYESİ TARİXİNİN TƏBLİĞİNDƏ MƏNBƏ KİMİ****E.N.MƏLİKOV*****Bakı Dövlət Universiteti******emin_melikov@mail.ru***

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi əsas elmi-tədqiqat mərkəzlərindən olduğu kimi, Azərbaycan tarixinin təbliğ edilməsində də mühüm rola malikdir. Təbliğ olunma işinin əsasında elmi ekspozisiya və sərgilərin təşkil olunması durur. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində 1920-ci ildən başlayaraq burada toplanan maddi-mədəniyyət nümunələri kiçik elmi ekspozisiya və sərgilərdə nümayiş etdirilmişdir. 2008-ci ilin may ayında Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin tarixində mühüm hadisə olan yeni ekspozisiyaların yaradılması və açılışı Azərbaycan tarixinin bütün mərhələləri ilə maraqlananlar üçün ən gözəl töhfə olmuşdur. Azərbaycan tarixi ilə yanaşı sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrinin təbliğ edilməsini özünün əsas meyarı sayan Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi 90 ildir ki, böyük xeyirxah missiyanı yerinə yetirmiş və bütün işlərini bu istiqamətə yönəltmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan, tarix, muzey, neft, sənaye

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi əsas elmi-tədqiqat mərkəzlərindən olduğu kimi, Azərbaycan tarixinin təbliğ edilməsində də mühüm rola malikdir. Təbliğ olunma işinin əsasında elmi ekspozisiya və sərgilərin təşkil olunması durur. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində 1920-ci ildən başlayaraq burada toplanan maddi-mədəniyyət nümunələri kiçik elmi ekspozisiya və sərgilərdə nümayiş etdirilmişdir.

1926-ci ildə Azneftin beynəlxalq sərgidə iştirak etməsinə dair hazırlıqlar həyata keçirilmişdir. Sərgidə neft sənayesi avadanlıqları nümayiş etdirilmişdir. Lakin muzeyin arxivində bu barədə heç bir məlumat yoxdur. Bu da onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan Dövlət Muzeyi bu işdə kənarda qalmışdır.

1935-ci ildə Muzeyin direktoru Mövsüm Salamov muzeyin tarixi haqqında qısa məlumat xarakterli məruzəsində qeyd edir ki, «1930-cu ilə qədər muzey burjua muzeylərində olduğu kimi materialların toplanması və onların nümayişi ilə məşğul olmuşdur» [2, v.3]. 1930-cu il I Muzeylər qurultayından sonra isə Azərbaycan Dövlət Muzeyinin ekspozisiyasının dialektik materializm əsasında yenidən qurulması planlaşdırılmış və xeyli işlər görülmüşdü [2, v.4].

1937-ci ildə Azərbaycan Tarixi Muzeyi “Böyük Sosializm İnqilabının 20 illiyinə” həsr edilmiş sərgi hazırlamışdır. Sərgidə neft sənayesinin tarixinə aid bəzi materiallar nümayiş etdirilmişdir. Arxiv materiallarından məlum olur ki, 1922-1923-cü illərdə neft sənayesində baş verən nailiyyətlərini əks etdirən sərgidə yeni mədənlərin, qazma üsulu ilə neft quyusunun, neft nasoslarının maketləri nümayiş etdirilmişdir. Bundan başqa sərgidə bərpa dövrünə həsr edilmiş, “Azneftin 10 illiyi” (1920-1930) münasibətilə buraxılmış albom nümayiş olunmuşdur [5, inv. №82]. Sərgidə həmçinin inqilabdan əvvəlki neft fəhləsinin güzəranını əks etdirən eksponatlar nümayiş etdirilərək tamaşaçılara çatdırılmışdır. Bir növ burada sovet quruluşu təbliğ olunmuşdur.

1954-cü ilin noyabrın 25-də Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin ekspozisiyasının açılışının sürətləndirilməsini təklif etmişdir. Bu məqsədlə muzeydə böyük elmi işlər aparılaraq, kolleksiyalar və sənədlər toplanılırdı. Açılan ekspozisiyanın XIX əsrə aid olan hissəsinin 101 m² sahəsinin 4 salonda, XX əsrin əvvəllərinə aid olan hissəsinin 100 m² sahəsinin 3 salonda, Sovet dövrü tarixi (1917-1955) 600 m² 7 salonda təbliğ olunmuşdur. Tematik plan, əsasən tarixi hadisələr ardıcıl olaraq mövzu və yarım-mövzular şəklində verilmişdir [7, 7]. Təşkil olunmuş ekspozisiyada sovet dövrünün neft sənayesini əks etdirən muzey materialları tamaşaçılara təqdim edilməli idi.

1956-cı ildə muzeyin direktoru Məmməd Qaziyevin rəhbərliyi altında ilk genişhəcmli elmi ekspozisiya açılmışdır. Bu ekspozisiya ən qədim zamanlardan X əsrə qədər olan dövrü əhatə edən əsl muzey eksponatları əsasında 28 zalda qurulmuşdur [8, 4].

Ekspozisiyada Azərbaycandakı neft sənayesinin tarixinə aid eksponatlar da öz əksini tapmışdır. Burada əl üsulu ilə neftçixarma maketi və neft vedrələri nümayiş etdirilmişdir [4, inv. №156]. Burada həmin vasitələrlə Bakıda ildə 240 min pud neftin çıxarılması qeyd edilmiş, neftin dəri tuluqlarda daşınması göstərilmişdir. Ekspozisiyada sovet dövründə Azərbaycanda neft sənayesinin inkişafına aid materiallar, maketlər nümayiş etdirilmişdir [16, inv. №156]. Burada tamaşaçılara hər iki dövr əlaqələndirilmiş və sovet dövründə yüksək inkişafın olması göstərilmişdir. Çar Rusiyası dövrünə nisbətən Sovet dövründə neft sənayesinin yüksək səviyyədə inkişaf etməsi tamaşaçılara göstərilmişdir.

Elmi muzey ekspozisiyası cəmiyyətin xalqın tarixini muzey materialları əsasında, təşəkkül tapma prosesini, arxeoloji (əslə və ya maket şəklində), etnoqrafik sənədlər və habelə bir sıra köməkçi eksponatlar (xəritə, sxem, tablo və s.) üzərində qurur. Muzey Azərbaycan tarixi məsələləri ilə yanaşı neft sənayesi tarixini qəti və konkret elmi məzmununda izah etmək məqsədilə öz ekspozisiyasını formaca kütləvi qurmuş, ayrı-ayrı faktları və hadisələri daha əyani və aydın şəkildə nümayiş etdirilməsinə çalışmışdır.

1964-cü ilin aprelin 20-dən iyunun 1-ə kimi keçirilən xarici ölkə muzeyşünaslarının İsvəçdə keçirilən qurultayında Azərbaycan Tarixi Muzeyi də təmsil olunmuş və muzey haqqında ümumi məlumat verilmişdir.

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin ikinci elmi ekspozisiyası 1980-ci ildə açılmışdır. Muzeyin direktoru Püstə xanım Əzizbəyovanın rəhbərliyi altında şöbə və fondların elmi əməkdaşlarından təşkil olunmuş işçi qrupun gərgin əməyi sayəsində yeni maraqlı ekspozisiya yaradılmışdır. Bu ekspozisiyada neft sənayesinin tarixinə aid materiallar iki zalda nümayiş üçün yerləşdirilmişdir. Zallarda çar Rusiyası və Sovet dövrünün neft sənayesinə aid materiallar qoyulmuşdur [5, inv. №216].

Ekspozisiyada neft buruqlarının maketləri XIX əsrin 70-ci illərində neft sahibkarlarının primitiv alətlərlə quyu qazma üsulundan zərbə ştanq üsuluna, neftin vedrə ilə neftçıxarmadan jelonka ilə neftçıxarma üsuluna keçdikləri tamaşaçılara təbliğ edilmişdir.

Neft buruqları qazılarkən yerin altından çox vaxt qazın çıxması ilə əlaqədar olaraq fontanlar əmələ gəlirdi, ekspozisiyada asılmış şəkil bu səhnəni canlandırır və tamaşaçıda neft fontanı ilə bağlı təsəvvür yaradır [5, inv. №216].

Ekspozisiyada məşhur Azərbaycan rəssamı Ə.Əzimzadənin akvarellə neft mədənlərində ağır iş şəraitinə dözməyərək ölmüş fəhlə təsvir edilmişdir [5, inv. №216]. Bununla çar Rusiyası dövrədə fəhlələrin ağır iş şəraiti və yaşayışlarının ağır vəziyyəti tamaşaçılara təbliğ olunmuşdur.

1999-cu ildə BP şirkətinin təşkilatçılığı ilə Londonda neft sərgisi təşkil edilmişdir. Burada Azərbaycan sənayesinin müxtəlif məhsulları nümayiş etdirilmişdir. Azərbaycanın neft sənayesi bölməsində Muzeydə mühafizə olunan neft çıxartma avadanlıqları göstərilmişdir. Bunlar içərisində xüsusi maraq doğuran jelonkanı göstərmək olar. Çünki dünyada ilk dəfə olaraq Azərbaycanda jelonkadan istifadə olunmuşdur. Muzeyin digər eksponatları tartar vedrələr xarici tamaşaçılarda neftçıxarma sənayesinin təbliğində əsaslı rol oynamışdır. Muzeyin eksponatlarının beynəlxalq sərgidə nümayişi ilə Azərbaycan neft sənayesi tarixi təbliğ olunmuş və Azərbaycanın qədim neft ölkəsi olduğu sübut yetirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, muzeyin xüsusi icazəsi ilə bu materiallar London şəhərinə aparılmış və burada keçirilən sərgi başa çatdıqdan sonra yenidən fonda təhvil verilmişdir.

Dünyada neft sənayesinin tarixinin təbliği ilə məşğul olan böyük muzeylər fəaliyyət göstərir. Bunlar içərisində Buxarestdəki neft tarixi muzeyi, Vaşinqtonda «Amerikan Oil And Gas Historical Society», Hyuston şəhərində «Veys Enerji Xol», Beamant şəhərində «Spindletop Gladys City Museum», Ponka Siti şəhərində «Yeni Konko» və Marland neft muzeyləri, Beamont şəhərində Texas Enerji muzeyi, «Spindletop Gladys Citi» muzeyi, Fort Vors şəhərində Elm və tarix muzeyi, Təbiət və elm muzeyi, Oklahama Tarix elmləri muzeyi, «Georgi regionlar muzeyi», «Ames Astrobleme» muzeylərini göstərmək olar [11].

Azərbaycanda isə ilk neft muzeyi xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin tapşırığı ilə 2001-ci ildə yaradılmışdır. Azərbaycan Dövlət Əmək və Təhlükəsizlik Texnikası Elmi-Tədqiqat İnstitutunda təşkil olunmuş muzeydə neft sənayesinin tarixini əks etdirən eksponatlar nümayiş etdirilir [12].

Bakı şəhərində “Neft Muzeyi”nin yaradılması məsələsi uzun müddət gündəmdə olmuş, lakin ciddi bir tədbir görülməmişdir. 2008-ci ilin fevralın 4-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə Bakı şəhərində “Neft Muzeyi”nin yaradılmasına start verildi [9]. Azərbaycan üçün çox mühüm olan belə bir muzeyin yaradılması təşəbbüsünün cənab İlham Əliyevə məxsus olması, dövlət başçısının xalqın tarixinə, maddi və mənəvi dəyərlərinə yüksək qiymət verməsi gələcək inkişafa doğru inamla irəlilənməsinin nəticəsidir. Bakıda neft muzeyinin yaradılması və fəaliyyət göstərməsi qanunauyğun haldır. Çünki Bakı və Azərbaycan keçmişdən neft diyarı kimi tanınıb. Bu gün həyata keçirilən nəhəng neft-qaz hasilatı və ixracı layihələri isə dünyaya səs salaraq yurdumuzun şan-şöhrətini daha da artırır. Bütün bunlar Neft muzeyinin yaradılmasını zərurətə çevirir. Ondan gənc nəsil, Bakının qonaqları, burada çalışan xarici iş adamları və mütəxəssislər, ölkəmizin bütün vətəndaşları faydalanacaqlar.

Bununla bağlı Bibiheybət NQÇİ-nin neftdən təmizlənmiş 65 hektarlıq ərazisində muzeyin təşkil edilməsi üçün işlər başlanmışdır. “Neft Muzeyinin” tematik planının hazırlanmasına başlanılmış, onun fəaliyyəti üçün zəruri olan eksponatların müəyyən edilməsi, muzeyin mülkiyyətinə verilməsi, satın alma üzrə fond-satınalma komissiyası yaradılmışdır. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində mühafizə olunan materiallardan da istifadə edilərək “Neft Muzeyinin” eksponatlarını zənginləşdirmək olar. Burada nümayiş etdirilən hər bir eksponat zəngin neft sənayesi tarixinin dünyada layiqincə təbliğini yerinə yetirəcəkdir.

2006-cı il noyabrın 12-də Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi ilə Norveçin Stavanger şəhərində yerləşən “Arxeologiya muzeyi”nin birgə iştirakı ilə «Karvansara. Azərbaycan – odlar yurdu» adlı sərgi açılmışdır. Sərginin təşkilində əsas məqsəd norveçliləri Azərbaycanın zəngin tarixi və mədəni irsi ilə tanış etmək olmuşdur. Sərginin açılışı ilə bağlı təbrik nitqini Norveç Krallığının Mədəniyyət Nazirinin müavini R.Overland və Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin direktoru akademik Nailə xanım Vəlixanlı söyləmişdir. Bu böyük tədbirin keçirilməsi ilə norveçlilər Azərbaycan haqqında daha dolğun məlumat toplamışlar. Sərgidə Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin 149 eksponatları nümayiş etdirilmişdir [10, 405.] Burada digər eksponatlarla yanaşı XIX əsrin ikinci yarısında - XX əsrin əvvəllərində neft sənayesində istifadə edilən tartar vedrələr nümayiş etdirilmişdir. Bu eksponatlar sərgiyə gələn geniş tamaşaçı kütləsinin marağına səbəb olmuşdur.

2008-ci ilin iyul ayının 3-də Heydər Əliyev adına İdman Kompleksində “XV yubiley beynəlxalq neft və qaz sərgisi”nin açılış mərasimi keçirildi. Tədbirdə prezident İlham Əliyev çıxış etmişdir. Prezident İlham Əliyev neft-qaz sərgisi ilə bağlı keçirilən tədbirin Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirmişdir. “Respublikamızda neft və qazla bağlı ilk sərgi 1993-cü ildə keçirilib”, deyən prezident İlham Əliyev ölkənin neft tarixində ümummilli lider Heydər Əliyevin əvəzolunmaz rolu olduğunu vurğulamışdır [10]. Prezident Azərbaycanda ulu öndər tərəfindən ilk dəfə olaraq neft müqavim-

lələrinin imzalandığını və xarici şirkətlərin ölkəmizə investisiya yatırdığını söyləmiş, Azərbaycanın iqtisadi, sosial, mədəni, tarixi və beynəlxalq səviyyədə tanınmasında neft və qaz ehtiyatlarının böyük əhəmiyyətini vurğulamışdır [10]. Dövlət başçısı kompleksdə nümayiş etdirilən neft-qaz məhsulları, o cümlədən müxtəlif növ texniki qurğularla tanış olmuşdur.

2004-cü ilin dekabrından Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin göstərişi ilə yenidən berpa olunmuş Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin 2008-ci ilin mayın 7-də yeni ekspozisiyası açılmış və muzey tam fəaliyyətə başlamışdır. Muzeyin ekspozisiyasında Azərbaycanın neft sənayesi tarixinə aid materiallar mühüm bölmədə nümayiş etdirilir [6].

XIX əsrin 60-cı illərində Bakıya gəlmiş N.D.Zelinskiy və L.Q.Qurviç kimi alimlər burada böyük nailiyyətlər əldə etmişdilər. Ekspozisiyada 131 saylı vitrində L.Q.Qurviçin ixtira patenti qoyulmuşdur. L.Q.Qurviçin ixtira patenti tamaşaçılar tərəfindən rəğbətlə qarşılınmış və diqqəti cəlb edən xüsusiyyət o idi ki, alim neft sənayesinin inkişafı ilə bağlı elmi-tədqiqatlar aparmaq üçün Rusiyadan Bakıya gəlmiş, geniş elmi fəaliyyətlə məşğul olmuşlar. Neftçi alimin əldə etdiyi nailiyyət ekspozisiyada tamaşaçılara təbliğ edilir [6].

L.Q.Qurviç 1871-ci ildə Rusiyanın Poltava şəhərində anadan olmuşdur. 1920-ci ildən Bakıda “Azərneft” trestinin mərkəzi laboratoriyasının, 1924-cü ildən Moskva İstilik Texnikası İnstitutunda Neft laboratoriyasının rəhbəri olmuşdur (1). Neftçi alim Bakıda olarkən neft kimyasına dair toplanmış küllü miqdarda təcrübə materiallarını sistemə salmış və ümumiləşdirmişdir.

Neft kimyası sahəsində ilk azərbaycanlı kimyaçı-alim Möhsün bəy Xanlarovun da xidmətləri böyük olmuşdur. Möhsün bəy Xanlarov 1857-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1878-ci ildə o, Bakı Realnı məktəbini bitirdikdən sonra Almaniyaya getmiş, Strasburq Universitetinin riyaziyyat-təbiətşünaslıq fakültəsinə daxil olmuşdur. Onun “Tiosirkə turşusunun etilro-daikdə təsiri” adlı ilk məqaləsi 1882-ci ildə Almaniya neft cəmiyyətinin orqanı “Berixte” jurnalında dərc olunmuşdur. 1883-cü ildə Möhsün bəy Xanlarov Strasburq Universitetinin Elmi Şurasında “Bumipolakton və etilbutirolaktonlar” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək kimya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. Kimyaçı alim rus texniki cəmiyyətinin Bakı şöbəsinin üzvü olmuş, eyni zamanda şöbənin təftiş komissiyasının üzvi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Almaniyada elmlər doktoru elmi adına layiq görülən alim 1905-ci ildə Bakıya qayıtdıqdan sonra da tədqiqatlarını davam etdirmişdir. Vitrində kimyaçı-alim Xanlarovun memorial lövhəsi qoyulmuşdur. Vitrində kimyaçı-alim Xanlarovun Almaniyada çap olunmuş məqaləsinin səhifəsi nümayiş etdirilirdi. Möhsün bəy Xanlarova məxsus memorial materialın ekspozisiyada nümayişi ilə neftçi mütəxəssis geniş kütləyə ətraflı tanındı. Onun əmək və elmi fəaliyyəti muzey ekspozisiyasında xarici qonaqlarda hələ keçən əsrin əvvəllərində Azərbaycanda neft kimyası inkişaf etmiş, yerli mütəxəssislər elmi fəaliyyətlə məşğul olması haqqında ətraflı təsəvvür yaradır. Neft hasilatı və emalı sahəsində F.Rüstəmbəyov, A.Mirzəyev, İ.Rzayev və digərləri də ekspozisiyada tanındı.

mışlar. 1 sayılı podiumda neft mühəndisi F.Rüstəmbəyovun yazı dəstini görmək olar [6]. Bu, muzey materialları ilə neftçi haqqında monoqrafik material tamaşaçılara çatdırılır, onun elmi fəaliyyəti haqqında ətraflı məlumat verilir.

Bu vitrinin 1 sayılı podiumunda neft quyularının qazılması və neftin çıxarılması zamanı istifadə edilən avadanlıq, 2 sayılı neftçi fəhlənin paltarı və əlcəyi, 3 sayılı tartar vedrəsi, 4 sayılı neft mədənlərində istifadə edilən fənər, 5, 6, 7 və 10 sayılı podiumlarda isə o dövrün neft şirkətlərinin sənədləri nümayiş edilir. Bu materialların ekspozisiyada nümayişi ilə neftçixarma haqqında tamaşaçılarda əyani təsəvvür yaranır, bir anlığa onların düşüncəsində neftçi fəhlənin canlı surəti canlandırılaraq tarixə bir qədər ekskursiya edilir. Vedrələrdən quyudan neft çıxarılması üçün istifadə edilmiş və bütün proseslər əl ilə görülmüşdür. Neft quyularına gecələr nəzarət etmək məqsədilə istifadə olunan fənlər o dövrün texnikasının nə qədər zəif olduğundan xəbər verir [6]. Ekspozisiyada nümayiş etdirilən bu eksponatlarla muzey qarşısına qoyduğu vəzifələrdən birini neft sənayesinin tarixinin təbliğini uğurla həyata keçirilmiş olur. Abşeronda neft yataqları göstərilən xəritə–sxem isə 9 sayılı podiumda göstərilmişdir. Sxemdə Abşerondakı neftli torpaqlar ştrixlərlə verilmişdir. Bu eksponatla neftli torpaqların ələ keçirilməsi və satın alınması haqqında tamaşaçılarda geniş təsəvvür yaranır.

Xəritə neftçi geoloq D.V.Qolubyatnikova məxsusdur. D.V.Qolubyatnikov 1866-cı ildə Rusiyanın Uryupinsk şəhərində anadan olmuşdur. 1900-cı ildə Rusiyada Geoloji komitədə işləmişdir. Həmin vaxtlardan başlayaraq Bakıya gəlmiş Abşeron yarımadasının “Neogen və Paleogen” sistemi çöküntülərinin ilk dəqiq stratigrafiyasının və neftlə məhsuldar qatın kəsiyinin təsviri verilmişdir. 1908-cı ildə Suraxanı yatağında böyük neft ehtiyatların olduğunu müəyyənləşdirmişdir. Onun iştirakı ilə Bibiheybət, Puta, Artiom, Qala, Lökbatan, Qaraçuxur kimi neft yataqları açılmışdır. İlk dəfə olaraq D.V.Qolubyatnikov Abşeron yarımadasında geometrik tədqiqatlar aparmış və struktur xəritələrinin tərtibi metodunu işləmişdir.

Vitrində Bakıda çalışan xarici şirkətlərə məxsus eksponatlar da qoyulmuşdur. Bunlardan 12 sayılı eksponat “Benkendorf K^o” şirkətinə, 10, 11 sayılı eksponatlar isə Nobel qardaşları şirkətinə məxsus olmuşdur. “Nobel qardaşları” şirkətinə məxsus 21 sayılı eksponat da maraqlıdır. Bu gümüş plaket şirkətin 1 milyard pud neft hasil edilməsi şərəfinə buraxılmışdır. 18 sayılı kitab isə “Nobel qardaşları” neft şirkətinin yubileyi ilə bağlı nəşr edilmişdir [6]. Bu material ekspozisiyada xarici şirkətlərin neft sənayesindəki mövqeyini və onların neft hasilatı haqqında tamaşaçılarda təsəvvür yaradır. Eksponatın əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Bakı dünyada əsas neft ixrac edən ölkə kimi təbliğ olunur. Bu plaketin üstündə qeyd edilir ki, Bakıda bir milyard pud neft istehsal olunmuşdur. “Nobel qardaşları şirkətinin 20 illik yubileyi” ilə nəşr olunan kitabda Muzey eksponatı kimi nümayiş etdirilir və onlardan monoqrafik materialların hazırlanmasında istifadə edilir.

Ekspozisiyada 133 sayılı XIX əsrin II yarısına aid neft quyusunun maketi

də nümayiş etdirilir [6]. Maketin üst hissəsində neft quyusunun mancanağı və aşağıda quyudan neftin çıxarılması üçün istifadə edilən tartal vedrə qoyulmuşdur. Maket böyük ustalıqla işlənərək ekspozisiyanın əsas eksponatı hesab olunur. Burada əl ilə qazılan neft quyusu haqqında da tamaşaçılarda aydın təsəvvür yaradır. Maket «canlılığı» ilə digər eksponatlardan fərqlənərək, neft sənayesinin tarixinin təbliğində tamaşaçılar arasında böyük təsirə malikdir.

Ekspozisiyanın 134-cü vitrinin sağ tərəfində XX əsrin əvvəlləri neft quyusundan neft çıxarılmasında istifadə olunan jelonka adlanan qurğu nümayiş olunur [6]. Jelonkanın ekspozisiyada nümayişi tamaşaçılar arasında neftçixarma prosesini canlandırır. Neftin nə qədər çətinliklə quyudan çıxarılması haqqında ətraflı təsəvvür yaradılır. Bununla da muzeyə gələn tamaşaçılar arasında neftçixarmaya aid aydın məlumat əldə edilərək o dövrün texnikası təbliğ olunur.

Ekspozisiyanın vitrinində dəmir yolu vaqonunun açarı nümayiş etdirilir. Qeyd etmək istəyirəm ki, dəniz yolu ilə daşınan neftin qiyməti daha ucuz başa gəlirdi. 1883-cü ildə Bakı-Tiflis dəmiryolu xəttinin açılması neft daşınmasını daha da asanlaşdırdı [6]. Vaqona məxsus açarın ekspozisiyasında nümayişi tamaşaçıların daha çox diqqətini cəlb edir. Açar Muzey eksponatı kimi, o dövrün dəmiryolu nəqliyyatını tamaşaçı təsəvvüründə canlandırır və bu dövr neftin daşınması məsələsinin təbliğinə yol açır.

XX əsrin 70-ci illərinin sonuna qədər neft və neft məhsulları ağac çəlləklərdə daşınırdı ki, bu da böyük xərc tələb edirdi. 1873-cü ildən gəmi sahibləri olan Artyomovlar yelkənli gəmiləri yenidən quraraq neft məhsullarını çənlərə doldurmaq qaydası ilə daşımağa başladılar. Bu yenilik Nobel qardaşları tərəfindən geniş istifadə edildi. 1878-ci ildə Xəzərdə dünyada ilk neftdaşıyan «Zoroastr» gəmisi inşa olundu. 138-ci vitrində bu gəminin maketi nümayiş etdirilir [6]. Maket sanki gəmini özündə canlandıraraq tamaşaçının təsəvvüründə ilk neft daşıyan «Zoroastr»ı xatırladır. Buxar mühərriki ilə işləyən gəmi «Nobel qardaşları» şirkətinin sifarişi ilə hazırlanmışdır. Muzeyə gələn hər bir tamaşaçıya bu gəminin ilk dəfə Xəzər dənizində fəaliyyət göstərməsini və Bakı neftinin daşınmasında xüsusi rola malik olduğunu çatdırmaqla o dövr bir anlıq canlandırılır. Tamaşaçı bu maketə maraqla baxmaqla, o dövrün neft daşınması haqqında təsəvvür əldə edir və neftin daşınması məsələləri tamaşaçı kütləsinə təbliğ olunur.

2008-ci ilin may ayında Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin tarixində mühüm hadisə olan yeni ekspozisiyaların yaradılması və açılışı Azərbaycan tarixinin bütün mərhələləri ilə maraqlananlar üçün ən gözəl töhfə olmuşdur.

Azərbaycan tarixi ilə yanaşı sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrinin təbliğ edilməsini özünün əsas meyarı sayan Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi 90 ildir ki, böyük xeyrixah missiyanı yerinə yetirir və bütün işlərini bu istiqamətə yönəlmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan tarixi. 3 cildə, II c. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1964, 1002 s.
2. Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsi: fond 57, siyahı 1, iş 1153.
3. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, 1937-ci il üçün hesabatı, inv., №82.
4. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Sənədli Mənbələr fondu: Azərbaycan Dövlət Muzeyinin 1961-ci il üçün hesabatı, inv. № 156.
5. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Sənədli Mənbələr fondu, 1980-ci il hesabatı. inv.№216.
6. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, 2008-ci il mayın 7-də təşkil olunmuş ekspozisiyası.
7. Qazıyev M.A. Azərbaycan Tarixi Muzeyi ekspozisiyasının vəziyyəti və onun təşkili haqqında // Azərbaycan EA Tarix Muzeyinin əsərləri. I cild. Bakı: 1956, s. 5-12.
8. Qazıyev M.A. Azərbaycan Tarixi Muzeyinin ən qədim zamanlardan X əsrə qədərki dövrü əhatə edən ekspozisiyanın elmi əsasları və vəzifələri // Azərbaycan tarixinə dair materiallar. IV cld. Bakı: 1957, s. 5-16.
9. “Azərbaycan” qəzeti, 2008, 5 fevral
10. Salayev S. Miilyard ton Azərbaycan nefti // Elm və həyat jurnalı, 1971, № 4, s. 2-5.
11. www.icimq.org
12. “Xalq qəzeti”, 2001, 7 may

МАТЕРИАЛЫ НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА КАК ИСТОЧНИК ПО ПРОПАГАНДЕ ИСТОРИИ НЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Э.Н.МЕЛИКОВ

РЕЗЮМЕ

Национальный Музей Истории Азербайджана был создан в 1920 году. Начиная с этого времени, музей играет особую роль в пропаганде истории Азербайджана. В различные периоды в фондах музея скапливались материалы, отражающие историю нефтяной промышленности. В статье сделана попытка систематизации и изучения этих материалов. Также, в статье представлена информация об известном азербайджанском химике Мохсун беке Ханларове и первом морском нефтеперевозочном судне – танкере «Зороастр».

Ключевые слова: Азербайджан, история, музей, нефть, промышленность

MATERIALS OF AZERBAIJAN NATIONAL HISTORY MUSEUM AS A SOURCE OF PROPAGATION OF THE HISTORY OF OIL INDUSTRY

E.N.MALIKOV

SUMMARY

The museum has repeatedly exhibited materials reflecting oil industry. The article tries to systemize and study these materials. The article illustrates information about the prominent Azerbaijane chemist Mohsun Khanlarova and the first oil transport tanker “Joroastr”

Key words: Azerbaijan, history, museum, oil, industry